

ST.-BAVO'S GRAFKAPEL IN HET STEENMUSEUM TE GENT

82 JAAR GELEDEN VERSCHEEN DIT ARTIKEL IN HET TIJDSCHRIFT "KUNST" DAT UITGEGEVEN WERD DOOR ANDRÉ VYNCKE, STICHTER VAN DE KUNSTGALERIJ OP DE NEDERKOUTER.

Het is algemeen bekend dat in de abdijen in de Middeleeuwen een bijzondere vereering gebracht werd aan het graf van den stichter, dat gewoonlijk in het koor, voor het hoofdaltaar, geplaatst was. In geval de heilige elders begraven lag, werd latertijd zijn graf naar die uitverkoren plaats overgebracht. Reeds in de hoge middeleeuwen (VIe eeuw) zien wij dat die heilige graven gewoonlijk door een beschutting omheind werden: een traliewerk dat dienen moest, niet alleen om groteren luister te geven aan de rustplaats van den gevierden heilige, maar ook om de dringende pelgrimscharen op een eerbiedigen afstand te houden.

De H. Gregorius van Tours, die in het jaar 594 gestorven is, geeft ons desaan gaande zeer klare en nauwkeurige inlichtingen. Sprekende over de kerken der stad Arles verhaalt hij het volgende: "Op den feestdag van den heiligen martelaar Julianus werd de kerk, waar zijn graf stond, heerlijk versierd en verlicht. Een man uit het volk, door al dien rijkdom bekoord, besloot de kostbare versieringen van het graf te ontroofen. Als nu de menigte, na het zingen van de vespers de basiliek verliet, verstak hij zich in een verloren hoek, tot dat in den stillen nacht de duisternis het aardrijk overviel. Dan verliet hij zijn schuilplaats en met een heftigen sprong beklom hij het traliewerk van het heilig graf, (*super cancellum beati sepulchri cursu prosiliit rapido*) ontrukte het kruis dat op den top geplaatst, van edelgesteenten blonk en wierp het ter aarde. Ook de sluiers en gordijnen, welke rondom langs de wanden hingen, ontroofde hij, maakte er een pak van, dat hij op zijn schouders tilde, en het kruis in de hand dragende trok hij naar zijn schuilhoek terug, waar hij in slaap viel. Te middernacht kwamen de bewakers der basiliek hun ronde doen; ze zagen in de hoek der kerk de fonkelende stralen die uitgingen van het kruis en vonden den dief (1). Over dat zelfde graf van den H. Julianus zegt hij nog, dat de diaken Urbanus die het bewaken moest des nachts bemerkte dat een geheimzinnige

hand kwam rozen strooien.

Opstaande van zijn legerstoel kwam hij naderbij en zag rozen op den vloer liggen binnen de tralies van de omheining (in ipsas quoque celaturas cancelli mirabatur rosas intus) (2).

Sprekende van een andere kerk van Arles zegt Gregorius dat de Langobarden en andere vijanden meermalen (saepius) het cancellum van het graf van den H. Genesius doorbroken hadden, maar, door den duivel geplaagd, konden zij er niets van meenemen (3).

Dit alles lezen wij in Gregorius werk: De Glora martyrum. In zijn Gloria Confessorum is hij niet minder duidelijk: Als Cantinus, later bisschop van Auverna, nog diaken was, sliep hij in een cel wier venster uitkwam in de kerk, waar de H. Stremonius begraven lag. Op zekeren nacht hoorde hij in het heiligdom engelachtige stemmen zingen en hij zag hoe rond het graf de hemelsche geesten, met kaarsen en gezang, de rustplaats van den heilige vereerden. 's Morgens gebood hij het graf met traliewerk te omheinen (cancellis vallari) en het tot grootere vereering met rijke stoffen te versieren.

De afsluitingen, waarvan hier spraak is, bestonden enkel in traliewerk dat in zekere omstandigheden door behangsels en andere verfraaiingen werd opgesierd. Het was een uitgekozen middel om de aandacht te vestigen op een bevoorrechte plaats, en deze tegen oneerbiedigheden of al te grooten toeloop te beschutten, zonder de geloovigen te beletten hun blikken te vestigen op het vereerde voorwerp hunner godsvrucht. Het is dan ook niet te verwonderen dat het gebruik dier afsluitingen zich meer en meer uitbreidde, zoodanig dat in zekere kerken het verkeer in de middenbeuk en zelfs in kruis- en nevenbeuken, door allerhande hekleuningën zeer belemmerd was. Dat zien wij onder anderen op het plan der Abdijkerk van S. Gall, uit de IXe eeuw, waar niet alleen het graf van den stichter, maar ook het presbyterium, de twee kooren, de doopvont en een twaalfstal altaren van afschutsels voorzien waren, zoodat Pater H. Leclercq heeft mogen schrijven dat van den ingang der kerk tot aan de absis het verkeer enkel mogelijk was door den enorm engen gang der zijbeuken tusschen de kolommen en de altaren (4). Denkelyk werden in dien tijd die hindelyke afschutsels ingevoerd als voorzorg tegen de al te groote vrijpostigheid der nog onbeschaafde bevolking.

In de XIe en XIIe eeuw, als het volk meer beschaafd, beleefd en ingetogen wordt, zullen die maatregelen verdwijnen. Maar de koorafsluitingen en de grafkapellen blijven voortbestaan en worden steeds met grootere kunstvaardigheid opgesmukt (5). In de Abdij van St. Truiden lagen de H. Trudo en Eucherius begraven in het voorkeor dat ook klein koor genoemd werd. Daar stonden geen stallen maar het diende als private bidplaats, en ook als zitplaats

voor de zieke monniken die van het officie, dat in het groot koor gezongen werd, ontslagen waren. De bidplaats besloeg de twee laatste vakken der middenbeuken en bevatte in haar midden, de grafkapel die, in het begin der XIIe eeuw door abt Rodolf was vernieuwd geworden en den 29 September 1117, door bisschop Obertus gewijd werd. Zie hier hoe die kapel ons beschreven wordt door een tijdgenoot, eersten voortzetter der chronijk, welke Rodolf begonnen had. “Rodolf, zegt hij, liet de onnoozele kapel (capellula), die bijna dertig jaren stond te verrotten op de graven der heiligen, afbreken, en bouwde rond hun rustplaats een tamelijk lage muur, op dewelke hij, aan weerskanten van den ingang tot het altaar, veertig staven of zuiltjes deed plaatsen, in hout uitgesneden.

Aan beide zijden der kapel gaf een deur toegang van het klein koor naar het altaar en graftomben, terwijl voor het altaar twee ijzeren traliedeuren het volk van de broeders afscheidde”. (6).

In deze beschrijving zien wij dat de grafkapel van het begin der XIIe eeuw niet merkkelijk verschilde van die der XIe; enkel drievoudige ingang is wat nieuws, van beelhouwwerk is nog geen spraak; in beide gevallen spelen de tralies de hoofdrol. Een halve eeuw later gaat daar groote verandering aan toegebracht worden. Den 21 September 1155 brak in de stad St-Truiden een brand uit, waarvan de vliegende vonken terecht kwamen op het houten dak der abdijkerk. Deze vatte vuur en werd vernield, evenals de grafkapel 50 jaren vroeger door Rodolf opgericht. Gelukkig stond in dien tijd St. Trudo's gesticht onder het bestuur van een werkzaam, hoogbegaafden man, Wirik, den derden opvolger van Rodolf, die bekwaam was de geledene schade te herstellen. In eenige dagen tijds had hij op de graven der heiligen een voorloopige kapel klaar, waarin de monniken hun offerande konden zingen, en aanstonds vatte hij de herstelling der kerk aan, die nu niet meer met houten riggels maar met leien gedekt werd (7).

Daarbij wilde Wirik het niet laten, maar om zijn werk te voltrekken, besloot hij de relikwieën uit den grond op te delven, en hen aan de eerbiedige blikken der geloovigen uit te stallen, in een heiligdom hunner waardig. In het jaar 1169 deed hij aldus de voorloopige kapel afbreken, vond onder een gewelf de twee lichamen, legde ze in een ferte van goud en zilver, reeds vroeger door Gontran voorbereid en plaatste deze in het midden der kerk, totdat de kapel die hij in den zin had, zou afgewerkt zijn. Haar bouw duurde meer dan drie jaren: maar ze werd zoo schoon dat ze vijf eeuwen lang de bewondering opwekte van al wie in St. Truiden kwam. Zie hier hoe de naamlooze monnik, tweede voortzetter der chronijk van Rodolf, haar rond 1180 beschrijft: “Het voorste deel der kapel deed Wirik hooger optrekken dan de andere muren, en terwijl hij den binnenkant met gepolijste steenen, marmere zuiltjes en gebeeld-

houwde kapiteelen versierde, deed hij aan den buitenkant elf groote beelden plaatsen, in witten steen wonderschoon uitgekapt”.

In het midden, boven de deur van den voorgevel, kwam het majesteitsbeeld te staan, met aan zijn rechterhand den H. Trudo, links den H. Eucherius, beiden den knie buigende, en met samengevouwde handen den Zaligmaker aanbidende, die op het hoofd van ieder een kroon plaatste. Boven de twee heiligen, dat is nevens het beeld van majesteit, liet de abt twee engelen uitkappen in schuinsche houding, met wierookvaten in de handen, en de vurige oogen op het goddelijk beeld gericht. Aan de rechterzijde van den ingang plaatste hij de beelden van den H. Stephanus, na God voornaamste beschermer van dit huis, en van den H. Martelaar Quintinus, aan den linkschen kant Sint-Remegius van Reims en het beeld van den abt Wirik zelf, een wimpel in de hand houdend met het opschrift: Domine dilecixi decorem domus tue. Op langere steenen, die in het werk werden ingelascht, deed hij nog uitkappen: rechts David en Mozes, links Salomon en Isaias, dragende in de hand de lofspreuken der heiligen die ze met den vinger aanwezen en schenen te lezen”. (9)

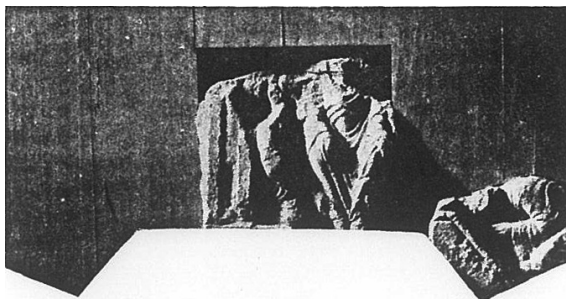
Tusschen deze kapel van Wirik (opus cappellae, zegt de schrijver), gebouwd in de jaren 1169-1172, en die van Rodolf, was een groot verschil in de versiering, maar het grondplan was het zelfde gebleven. Beide bestaan uit vier lage muren bekroond met traliewerk. De staven die vroeger uit hout waren zijn thans in steen. In beide gevallen waren ze zeker met een kroonlijst bedekt, maar die kroonlijst droeg geen dak, dat door het gewelf der kerk overbodig zou geweest zijn. De Rodolfs kapel was voorzien van drie ingangen zonder deur maar waarvan de voorste ten minste met een ijzeren hek gesloten werd, een dubbel hekken dat geen aanslag veronderstelde in het raam. Ofschoon onze aangehaald schrijver het niet zegt, weten wij toch dat in Wiriks kapel dezelfde schikking zich voordeed. Immers op de bibliotheek der Luiksche hoogeschool bevinden zich fragmenten eener chronijk, opgesteld na het bouwen van de kapel van Wirik (10). De schrijver dier fragmenten, insgelijks aan St.Truidensche monnik, noemt het hekken dat naar het altaar leidde: hostium magnum, groote deur; een teeken dat er kleinere doorgangen waren in de zijmuren. Het groot verschil tusschen de twee kapellen bestaat in de frontversiering van den voorgevel die in Wiriks werk, gelijk wij gezien hebben, de algemeene bewondering wegdroeg.

Grafkapellen, in den aard van die van St.Truiden, schijnen bij ons wel meer bestaan te hebben, namelijk te Stavelot rond het grafaltaar van den H. Remakel (11) en te Lobbes rond dat van den H. Ursmarus (12) en zeker is dat het geval geweest in de St.-Baafsabdij, zooals blijkt uit de overblijfsels bewaard in het het steenmuseum te Gent, die ten volle beantwoorden aan de

beschrijving der laatste St. Trudo's kapel en dus tot een soortgelijk monument moeten behoord te hebben.

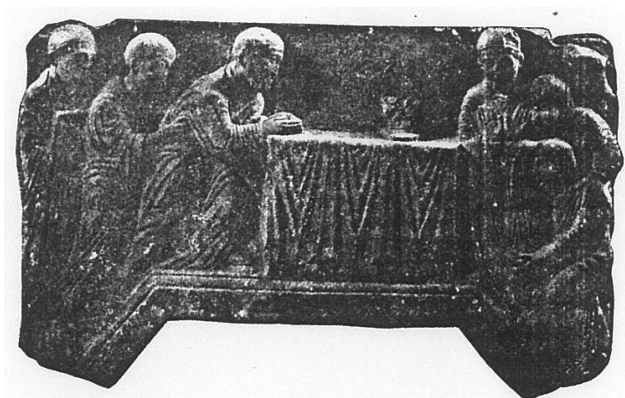
Het gaat hier over drie romaansche gebeeldhouwde steenen welke in 1853, bij het bouwen van het slachthuis te Gent, op de plaats der oude St.-Baafsabdij, gevonden werden en nu in het Museum tentoongesteld als boogvelden van twee nevens elkander staande deuren. Gemakkelijkshalve zullen wij ze door de nummers 1, 2 en 3 aanduiden. Nummer 1 is verreweg het voornaamste der drie stukken. Het is een steen van 0,20 m. dikte, 1,25 m. lengte en 0,77 m. hoogte, van beiden kanten versierd met historische tooneelen die meermaals werden beschreven en in beeld weergegeven (13). De twee andere nummers zijn misvormde brokstukken, die echter tot uitleg en herstelling van het geheel niet te verwaarloozen zijn. De archeologen erkennen eenparig de hooge kunstwaarde van de Gentsche stukken. M. Jos Casier ziet er een zeer belangrijk document in onzer alleroudste kunst en voor M. Enlard is Nr. 1 het oudste en schoonste beeldwerk van gansch het Vlaamsche land (14). Vroeger wist men niet dat de drie stukken tot hetzelfde geheel behoorden en men aanschouwde Nr. 1 als het fragment van een grafsteen, van een retabel of ciborium, als tympaan of boogveld eener kerkdeur, als bordes of borstwering van een trap, doch J. Casier heeft klaar bewezen dat al die onderstellingen geen steek houden, daar de drie stukken, aan den onderkant met palmen of sterretjes versierd, geen indieping voor een deur vertoonen en bijzonder omdat de twee zijden der steenen met beeldwerk van den zelfden kunstenaar versierd zijn. Hij is de waarheid zeer nabijgekomen met de veronderstelling dat de 20 centimeters dikke platen als afsluiting van het koor der oude St.-Baafskerk gediend hebben.

In de weinig verspreide "Mélanges Camille de Borman". in 1919 te Luik gedrukt, deden wij de redens gelden die ons aanzetten de Gentsche steenen niet als een koorafsluiting, maar als de wanden eener kapel te aanschouwen, zeer gelijkend aan die der Haspengouwsche abdij. In beide werden twee heiligen vereerd; daar ginsch St. Trudo en Eucherius, hier de H. Amandus, stichter, en Bavo, eerste abt en patroon der abdij. Te St.-Truiden diende de kapel van 1269-1272 niet meer zoozeer om het graf te beschutten, maar eerder het altaar dat Wirik op het graf geplaatst en met de relikwieën der heiligen verrijkt had. Een ciborium op vier pijlers rustende overdekte altaar en ferte. Wij hebben gezien dat daar ginsch de frontmuur, hooger dan de twee zijmuren, alleen met beelden voorzien was. Te Gent waren óók de zijmuren gebeeldhouwd gelijk de brokstukken Nr. 2 en 3 het aanwijzen, en voortgaande op de beschrijving van St.-Truiden, mogen we veronderstellen dat te Gent het goed bewaarde boogveld Nr. 1 niet in den voorgevel stond, maar boven

St.-Bavo's grafkapel in het Steenmuseum te Gent

St.-Bavo's grafkapel in het Steenmuseum te Gent

St.-Bavo's grafkapel in het Steenmuseum te Gent - 1

St.-Bavo's grafkapel in het Steenmuseum te Gent - 1

den ingang eener zijmuur. Immers, steen Nr. 2 moet binnen of buiten de kapel het beeld der Majestases gedragen hebben, vereerd van een kant door twee rechtstaande personen (een bisschop, waarschijnlijk St.-Amandus) aan de andere zijde door een groep knielende en gehurkte geloovigen. Een van hen is goed te onderscheiden, van een tweede is enkel de hand zichtbaar. Het boogveld Nr. 1 is dus de bekroning van een zijingang die hier, gelijk te St.-Truiden, met een gordijn of een hekken gesloten was.

De voorstelling van één zijde werd reeds door Casier uitgelegd. In het midden van den steen een Romijnsche ruïne, links de prediking, rechts de slavenbevrijding door den H. Amandus. De binnen- of buitenkant der kapel was dus aan St.-Amandus gewijd. Van de andere zijde hebben wij getracht een uitleg te geven die ons ook nu nog de ware schijnt. In het midden een altaar met een keurig geplooid amelaken; daarop kelk en pateen. 't Tooneel heeft dus plaats onder den kanon der H. Mis; rechts een priester die een vrouw zegent, welke door een man wordt aangeboden, links vouwt een man, door twee anderen begeleid, en aangeraakt, de handen samen op het bord des altaars. Volgens den Roomschen ritus wordt het huwelijk ingezegend na den Pater Noster. De priester rechtstaande aan den epistelkant keert zich tot de knielende verloofden en overleest hem. Onze steen kan niets anders beteekenen. Wie waren die verloofden? Voorzeker Aloynus, later St.-Bavo, die niettegenstaande zijn losbandige jeugd toch de dochter trouwde van den beroemden graaf Adilio, een teeken dat hij niet doorging als een wildzang zooals de ijverzuchtige monniken van St.-Pieter het gaarne beweerden. De tweede zijde van den muur, buiten- of binnenkant stelde dus voor den patroon der kerk, den H. Bavo.

Nog een woord over den tijd waarop dat wondere kunststuk van Gent werd uitgevoerd. Wirik, zooals we gezien hebben, voltrok zijn werk in de jaren 1169-1172, de bloeiperiode der romaansche beeldhouwkunde in het Maasland, zooals onlangs door de grondige navorschingen van M. Diepen werd vastgesteld (15).

Een kleine fries met druivenprikkende vogels, ingemetst in het huis Govaerts te St.-Truiden en herkomstig van Wirik's kapel geeft een gedacht van de kunstvaardigheid der uitvoerders.

De kapel van Gent staat zeker even hoog op kunstgebied en is volmaakter in de opvatting van het plan; ze is immers binnen en buiten en wel langs alle zijden met beeldwerk versierd, en geeft het leven weer der twee heiligen. Ze schijnt ons daarom van wat lateren datum dan het Haspengouwsche heiligdom, wat goed overeenkomt met de geschiedenis der abdij want wij weten dat St.-Baafs in 1195 herbouwd werd. Beide werken toonen dat in de XIIe eeuw, de Belgische kunst, in Oost en West, gewrochten heeft voortgebracht, welke

voor die van andere landen niet behoeven achter te staan.

Kan. Dr. Jos Coenen (Luik)

Noten

- (1) Gregorius Turonensis: De gloria martyrum, Migne, P. L. bd. 71, kol. 813.
- (2) Ibidem, kol. 826.
- (3) Ibidem, kol. 767.
- (4) Dict. d'Archéologie chrétienne. Verbo (Saint) Gall. kol. 84 en 94.
- (5) Zie onder anderen het beroemde Cancellum van het bisschoppelijk museum te Luik, voortkomende uit de St.-Jacobskerk, door Juffrouw Helena van Heule, gedateerd rond 1170 en door M. Diepen weergegeven in "Die Klosterather Abteilkirche Würzburg, tafel LIV
- (6) Ridder Camille de Borman: Chronique de l'Abbaye de St.-Trond 1877. I, 187.
- (7) Dit is de eerste melding van een leien dak in Limburg. Reeds op het einde der tiende eeuw had abt Folkwin von Lobbes het gebruik van die dekking ingevoerd. Gesta abbatum Lobiensium, M.G.H. scriptores, bd IV, bl. 70.
- (8) De eerste kerk der abdij was aan de Heiligen Stephanus en Quintinus toegewijd geworden, later werd hun naam verdrongen door dien van den stichter, wat ook elders (denk aan St.-Baafs) het geval was.
- (9) Cam. de Borman, ibidem II, 58.
- (10) J. Brassinne in Bulletin de la Société d'art et d'Histoire du diocèse de Liège, bd XV (1906) bl. 445.
- (11) Martène et Durand: Voyage littéraire de deux bénédictins. Parijs, 1724, II, 152.
- (12) Miracula Sancti Ursuari, in A. S. Aprillis, II, 565.
- (13) Zie namelijk Fierens-Gevaert: La Renaissance septentrionale, Brussel, 1905, bl. 4. Maeterlinck: L'Ecole primitive Gantoise in bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand, 1913. X X. 88. J. Casier: Une sculpture du XIIe siècle au musée de Gand, in: Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique, LX (1908) 185 met 7 foto's. J. Coenen: Le tympan historié de Gand, in Mélanges Camille de Borman. Luik, 1919, bl. 341.
- (14) B. Koechlin: La sculpture belge et les influences françaises aux XIIIe et XIVe siècles, in de: Gazette des Beaux Arts, 1903.
- (15) Dr. Med. H.A. Diepen: Die Romantische Bauplastik in Klostersath. Würzburg., 1926 met meer dan 600 figuren waaronder een kapiteel uit St.-Baafsabdij en de fries van St. Trudo's kapel. Tafel XLVI en LVII.